

MİN HUVÂT KAYITLARININ TENKİTLİ METİN NEŞİRLERİ İÇİN ÖNEMİ:
FÜTÜHU'L-MÜCÂHİDİN ÖRNEĞİ
THE IMPORTANCE OF MİN HUVAT RECORDS FOR THE CRITICIZED
TEXT PUBLICATIONS: THE EXAMPLE OF FÜTÜHU'L-MÜCÂHİDİN

SONGÜL KARACA

Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Res. Assist., Recep Tayyip Erdogan University, Fac. of Science and Letters, Dep. of Turkish Language and Letter
songul.karaca@erdogan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-9117-0675>

Atıf / Citation

Karaca, S. 2021. "Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: Fütühu'l-Mücâhidin Örneği".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 71, (Mayıs- May 2021).
163-180

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 02.10.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 20.04.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4418>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-71, Mayıs-May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

MİN HUVÂT KAYITLARININ TENKİTLİ METİN NEŞİRLERİ İÇİN
ÖNEMİ: FÛTÛHU'L-MÛCÂHİDİN ÖRNEĞİ*
THE IMPORTANCE OF MİN HUVAT RECORDS FOR THE CRITICIZED
TEXT PUBLICATIONS: THE EXAMPLE OF FÛTÛHU'L-MÛCÂHİDİN

SONGÛL KARACA

Öz

Yazma eserler, bir eserin metninden başka zahriyesinde veya derkenarında da bazı bilgiler/notlar barındırabilmektedirler. Bunların içerisinde derkenarda yazılan bir haşiye türü olarak minhuvât kayıtları, oldukça önemlidir. Çünkü notun, bizzat müellifin kendisine ait olduğunu gösterir. Minhuvât kayıtları; bir eserin metnini zenginleştirici, açıklayıcı, yol gösterici mahiyette olabilmektedir. Ayrıca müellifin; eser üzerindeki görüş, eleştiri ve tasarımlarını da daha belirgin kılabilirler. Bu önemine rağmen şimdiye kadar edebî eserlerle ilgili yapılan tenkitli metin çalışmalarında bu notların neşrine rastlanmamıştır. Bu konudaki boşluk, Lâmiî'nin Fütûhu'l-Mücâhidîn adlı eserinin tenkitli metni hazırlanırken fark edilmiştir.

Lâmiî'nin Fütûhu'l-Mücâhidîn'i, Molla Câmî'nin Nefehâtü'l-Üns'ünün ilaveli tercümesidir. Eserin 90'dan fazla nüshasının olması ve çok okunması gibi özelliklerinin yanı sıra içinde Lâmiî'ye ait 300 civarında minhuvât kaydı vardır. Bizzat Lâmiî tarafından düşünülen bu notlarda, bazen yazarın kendi hayat hikâyesine bazen de Türk edebiyatı tarihine katkı sağlayabilecek bilgiler bulunabilmektedir. Ayrıca bunlar; eseri açıklayıcı, eleştiri, yol gösterici mahiyette de olabilmektedir.

Bu çalışmada minhuvât kayıtlarının içeriğine, işlevlerine ve tenkitli metin çalışmaları için önemine değinilecektir. Bunu yaparken minhuvât kayıtları bakımından zengin olan Fütûhu'l-Mücâhidîn'den hareket edilecektir. Böylece bu kayıtlara sahip eserlerin tenkitli metnini yapma konusunda bir örnek de sunulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Minhuvât kayıtları, tenkitli metin, Lâmiî, Fütûhu'l-Mücâhidîn

Abstract

Manuscripts might contain some information/notes in its zahriye or textbook apart from the text of a work. As one of them, minhuvât records are very important as a type of footnote written in the textbook because they show that the notes belong to the author himself. Minhuvât records can be enriching, explanatory, and guiding. In addition, they can make authors' opinions, criticisms, and perceptions of the work more pronounced. Despite this importance, no publication of these notes has been found in criticized text studies on literary works. The gap in this matter was noticed while preparing the criticized text of Fütûhu'l-Mücâhidîn by Lâmiî.

Fütûhu'l-Mücâhidîn by Lâmiî is an additional translation of Nefehâtü'l-Üns by Molla Câmî. In addition to the features such as having more than 90 copies of the work and being read a lot, there are also 300 minhuvât records belonging to Lâmiî. These notes, written by Lâmiî himself, contain information about his own life and also information which can sometimes contribute to the history of Turkish literature. Also, these can be descriptive, critical, and guiding.

In this study, the content, functions, and importance of the minhuvât records for criticized texts will be discussed. While doing this, we will study on Fütûhu'l-Mücâhidîn, which is rich in terms of minhuvât records. Thus, an example will be presented about making the criticized text of the works with these records.

Key Words: Minhuvât records, criticized text, Lâmiî, Fütûhu'l-Mücâhidîn

* Bu makale, Songül Karaca'nın "Lâmiî'î Çelebi, Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn (Nefehâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Structured Abstract

Manuscripts might contain some information/notes in its zahriye or textbook apart from the text of a work. As one of them, *minhuvât* records are very important as a type of footnote written in the textbook because they show that the notes belong to the author himself. *Minhuvât* records can be enriching, explanatory, and guiding. In addition, they can make authors' opinions, criticisms, and perceptions of the work more pronounced. Despite this importance, no publication of these notes has been found in criticized text studies on literary works. The gap in this matter was noticed while preparing the criticized text of *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervihi Kulûbi'l-Müşâhidîn* by Lamiî.

Fütûhu'l-Mücâhidîn by Lamiî is an additional translation of *Nefehâtü'l-Üns* by Molla Câmi. In addition to the features such as having more than 90 copies of the work and being read a lot, there are also 300 *minhuvât* records belonging to Lamiî. These notes, written by Lamiî himself, contain information about his own life and also information which can sometimes contribute to the history of Turkish literature. Also, these can be descriptive, critical, and guiding.

In this study, the content, functions, and importance of the *minhuvât* records for criticized texts will be discussed. While doing this, we will study on *Fütûhu'l-Mücâhidîn*, which is rich in terms of *minhuvât* records. Thus, an example will be presented about making the criticized text of the works with these records.

This study shows that Lamiî has constructed his work very carefully and meticulously. *Fütûhu'l-Mücâhidîn*, which is a copy-translated work, is an important work both because it is the first of the works that built the Turkish Sufi *tabaqat* tradition in Anatolia and because of the diversity and richness in its *minhuvât* records. This work of Lamiî gave us a perspective on the content of the *minhuvât* records. According to the content, *minhuvât* records has been classified as giving information about the differences in copies; functioning as a dictionary by giving information about the spelling of the words and containing explanatory expressions about the text; being a reference to the text, providing critical texts, giving information about social life in which elements such as table manners and clothing are explained, contributing to the literature with new information, revealing unknown information about the author himself and other people. This classification is the first classification made about the characteristics of the *minhuvât* records. But undoubtedly, the characteristics of the *minhuvât* records are not limited to this classification, they can change and enrich according to the contents of the works that they are about. With the new studies, a wider range of information can be formed about the contents and functions of the *minhuvât* records.

It can be seen that Lamiî himself made a critical text with some of the *minhuvât* records. It can be observed that, for the convenience of the reader, records can be used to guide the reader through methods such as dictionary information, information about word spelling, critical text information and explanatory text addition. In addition to these, he also gave clues about the social life of his own and previous periods. Alongside the detailed information about the culture of clothing and table manners, he also gave information about some types of fabrics, as well as the issues that we can trace back to Khorasan, such as *Nanperzede*. Besides, Lamiî thought that *Torlak* people in Anatolia were not real Melamis; he claimed that they used *Melamism* as an excuse for themselves. These statements shows that he also expressed his own opinions on such social issues in his work.

The most important aspect of Lamiî's *minhuvât* records in *Fütûhu'l-Mücâhidîn* for the history of Turkish literature is the information he gave about *Elvan Çelebi*. Lamiî mentioned that *Elvan Çelebi* had a *Divan* and he also wrote four couplets from two of *Çelebi*'s poems. Among these poems, the first poem, which is a single couplet, can also be found in the previous publications that has worked on *Elvan Çelebi*'s poems. But the other three-couplet poem has not

yet known. Thanks to Lâmiî, another unknown poem of Elvan Çelebi has come in view. Besides, there are some statements of Emir Ahmed Bukhari that Lâmiî reported in some of the minhuvât records. These statements are important in terms of revealing the conversations between the Sheikh and Lâmiî. The information that he gave about Akbiyık Meczub's son also shows that he quoted some of the life experiences of his period and enriched the text.

As it is seen, Lâmiî's Fütûhu'l-Muhahidîn is not only a famous work, but it is also remarkable in terms of showing the importance of minhuvât records. In this study, it is shown how much the author's notes on the manuscripts can enrich the text and enlighten the period that he lived in. Accordingly, it is explained that while making

Giriş

Tenkitli neşir çalışmaları, akademik çalışmalar için önem taşımaktadır. Yüzyıllar boyu elle çoğaltılan eserlerin, zamanla kişiden kişiye geçtikçe nasıl değiştikleri; eser üzerinde yapılan tenkitli neşir çalışmaları ile anlaşılabilir. Bazen kopuk bir sayfanın, güve yeniğinin ya da rutubet izinin bazen de müstensih hatasının neden olduğu farklılıklar/eksiklikler; yazma eserler üzerinde çalışan araştırmacılara tenkitli metin oluştururken ne kadar dikkatli davranılması gerektiğini gösterir. Yazma eser kütüphanelerindeki nüshaların dijitalize edilmesi ve böylece bir eserin nüshalarına kolaylıkla ulaşılabilmesi bu konudaki çalışmalara hız kazandırmıştır.

Bugün, tenkitli metin neşri ve yazma eserlerin özellikleri hakkında yapılan akademik yayınlar bulunmaktadır.¹ Tenkitli metin usulüne ve bir tenkitli metnin nasıl neşredilmesi gerektiğine yardımcı olan bu yayınlar, araştırmacılar için önemli kaynaklardır. Daha çok yazma eserler üzerinde çalışan araştırmacıların ilgilendiği tenkitli metin neşrinin usul ve esasları, bu gibi yayınlar ve tenkitli metin çalışmalarıyla büyük ölçüde belirlenmiştir. Bu konuda araştırma yapacak olan kişinin, yazma eserlerde asıl metnin dışında kalan bazı kayıtların ne anlama geldiğini de bilmesi gerekmektedir. Böylece metni tamamlayıcı/yardımcı unsurlara ulaşılabilir.

Yazma eserlerde asıl metnin dışında pek çok kayıt vardır: Yazma eserlerin baş ve sonlarına bırakılan boş sayfalardaki *fevâid kaydı*, bir nüshanın kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığını ifade eden *istinsah (ferağ) kaydı*, bir eserin müellife/hocaya okunup gözden geçirilmiş olduğunu ifade eden *kıraat ve sema kaydı*, bir eserin başka nüshalarıyla karşılaştırılarak istinsah edilmiş olduğunu ifade eden *mukabele/tashih kaydı*, okunmak ya da göz gezdirmek şeklinde bir nüshadan faydalanılmış olduğunu gösteren *mütâlaa kaydı*, bir kitabın kime ait olduğunu (mülkiyetini) gösteren *temellük/tesahüp kaydı*, sayfa sırasını kaybetmemek için sayfa sonuna, bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yazılarak oluşturulan *rekabe/ta'kibe kaydı*, bugünkü "içindekiler" kısmının mukabili olan, genellikle yazma eserlerin baş tarafında bulunan, eserdeki başlıkları ve bazen de varak numarasını veren *fihrist kaydı*, bir yazma eserin şahıs mülkiyetinden çıkarılıp herkesin kullanımına açıldığını

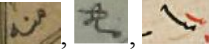
¹ Tenkitli metnin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bazı çalışmalar için bkz. Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2017; M. Fatih Köksal, *Klasik Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012; Fatih Rukancı vd., *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2016; Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015; Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, İSAM Yayınları, İstanbul 2018.

ifade eden *vakıf kaydı* gibi (Ece 2014: 311-501 ve Yılmaz 2018: 16-19). Bunlar hemen her yazma eserde görülebilen kayıtlardandır.

Bir de daha çok ilmî eserlerdeki hâşiyelerde görülen minhuvât kayıtları vardır. Edebi metinlerde pek rastlanmayan bu kayıt türü, daha ziyade ilmi eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliğinden olsa gerek istinsah veya mukabele kaydı olarak da değerlendirilmiştir (Ece 2014: 376, 656). Özellikle islamî ilimler hakkındaki eserlerde sıkça rastlanabilen bu kayıt, müellife ait oluşu dolayısıyla metin tenkidi için önem taşımaktadır. Türk edebiyatında yapılan tenkitli metin çalışmalarında bilindiği kadarıyla bu kayıtların değerlendirildiği bir metin neşri faaliyeti yapılmamıştır. Dolayısıyla bu makalede minhuvât kayıtlarının özellikleri Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn* adlı eseri üzerinden ele alınacak ve tenkitli metin çalışmaları için önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Minhuvât Kayıtları

Hâşîye, terim olarak “sayfa boşluklarına ilave edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not (Topuzoğlu 1997: 419)” demektir ve ta'likat gibi yazma eserlerin derkenarlarına yazılır. Genellikle metnin daha anlaşılır olması için metindeki bazı kelime ve terkiplerle ya da metinde geçen özel isim, âyet, hadis, şiir gibi hususlarla ilgili yapılan kısa açıklamalardır (Topuzoğlu 1997: 420). Bu açıklamalar orijinal bir yorum olabileceği gibi başka bir metinden veya başka bir müelliften yapılmış iktibaslar da olabilmektedir (Gacek 2017: 104). Özel bir hâşîye kategorisi olarak minhuvât ise bu anlamda büyük önem taşır. Çünkü minhuvât, hâşiyenin bizzat müellife ait olduğunu gösterir (Yılmaz 2018: 108; Şimşek ve Samar 2018: 129).

Minhuvât (منهوات), “ondan” anlamına gelen Arapça “minhu (منه)” kelimesinin cem-i müennesidir ve “onun tarafından yazılanlar” anlamına gelir (Yılmaz 2018: 108). Burada “o” diye kastedilen kişi müelliftir. Minhuvât kayıtları için literatürde “minhîyât” isimlendirmesi de kullanılmıştır (Gacek 2017: 106, 107). Türkçe yayınlar içerisinde sadece Gacek'in eserinde rastladığımız bu isimlendirmenin neye göre yapıldığını tam olarak bilemiyoruz. Fakat kelimenin gramatikal yapısı düşünüldüğünde “minhu” ifadesinin “minhuvât” şeklinde çoğul hâle getirilmesinin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. Minhuvât kaydı, hâşiyedeki notun sonunda منه ibaresiyle gösterilir. Bu ibare yazma eserlerde gibi şekillerle karşımıza çıkabilmektedir. “Ondan” anlamına gelen bu kısaltma yazarın bir başka eserinden yapılmış olabileceği gibi, eserin başka bir elyazmasındaki yazara ait yorumunun aktarılmış şekli de olabilmektedir (Gacek 2017: 106). Dolayısıyla bir eseri tam anlamıyla inceleyebilmek için varsa derkenarlardaki minhuvâtları da ele almak gerekmektedir. Aksi takdirde neşir çalışmaları eksik kalacaktır (Özen 2008: 460).

Bu makalede tenkitli metin çalışmaları için minhuvât kayıtlarının önemi Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'inden hareketle ele alınacaktır. Bunu yaparken minhuvât kayıtlarında ne gibi hususlardan bahsedildiğine değinilecek ve bu kayıtların, bir eseri nasıl zenginleştirebildiği ortaya konulacaktır. Bir müellifin, eserin metninden bağımsız olarak düştüğü bu notların mahiyeti hakkında açıklayıcı bilgiler verilecektir. Minhuvât kayıtları olan eserlerin tenkitli metni hazırlanırken bu kayıtların metne nasıl ilave edilebileceklerine dair öneriler sunulacaktır.

1. Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'indeki Minhuvât Kayıtları

Tam adı *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn*² olan eser, Lâmiî tarafından 1521 yılında yazılmıştır. Câmî'nin *Nefehâtü'l-Üns*'ünün ilaveli tercümesidir. Bundan dolayı *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi* veya *Terceme-i Nefehâtü'l-Üns* diye de bilinir. 1521 yılı, Kanunî'nin Belgrad Zaferine denk düştüğü için Lâmiî, esere *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn* adını vererek eseri Kanunî'ye takdim etmiştir. Câmî'nin eserine, mukaddimenin yanı sıra 30 civarında sufi ilave ederek eserde bahsedilen toplam sufi sayısını 650'ye çıkarır. Bunlar daha çok Anadolu sahasında bilinen sufilerdir. Bu bakımdan eser telif-tercüme bir mahiyet kazanmıştır. *Fütûhu'l-Mücâhidîn*, Anadolu sahasında yazılan ilk Türkçe sufi tabakat kitabı olması bakımından büyük önem taşır. Anlaşılır ve sade bir dille yazılmış olan eserin nüshalarının tekke muhitleri başta olmak üzere farklı yerlerde ve 90 civarında olması; yaygınlığını ve bilinirliğini gösteren hususlardan biridir. Nitekim kendisinden sonra pek çok eser için kaynak teşkil etmiştir.

Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'i; Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe sufi tabakat kitabı olması, çok okunması, kendisinden sonraki sufi tabakat kitapları için kaynak teşkil etmesi gibi hususların yanı sıra ilaveleri bakımından da çok önemlidir. Bunlar, yukarıda bahsedildiği üzere esere telif mahiyeti kazandıran metin ilaveleri ve eserin hâşiyesindeki minhuvât kayıtlarıdır. Lâmiî, tespit edebildiğimiz kadarıyla derkenara 304 minhuvât kaydı düşmüştür. Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'e yaptığı ilavelere ek olarak metnin derkenarında da birtakım açıklamalar/notlar düşmüş olması, dikkat çekicidir. Muhtevaları çok çeşitli olan bu kayıtlarda Lâmiî, bazen bilinmeyen kelimelerin hangi anlama geldiğini söyler bazen de metinde anlaşılamayan bazı kısımları açıklar. Bazen bir münekkid gibi anlatılan bir konuyu başka metinlerden veya kişilerden naklederek eleştirir, tenkit eder; bazen de imlâ hususuna ve nüsha farkından kaynaklanabilecek metin farklılıklarına değinir. Metnin yazıldığı döneme ait anlayış, giyim kuşam, sofrâ âdâbı/kültürü gibi konular hakkında bilgiler verir. Bu kayıtlarda müellifin, kendisi ve Bursa şehri hakkında bazı ifadelerine de rastlanmıştır.³ *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'deki minhuvât kayıtları, eseri daha açıklayıcı kılan notlar olabildiği gibi Lâmiî'nin edebî birikiminden hareketle bugün bilmediğimiz bazı eserler hakkında birtakım bilgiler içermesi bakımından da önem taşır. Nitekim Lâmiî, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'deki bir minhuvât kaydında; Elvan Çelebi'ye ait bir şiir nakleder ve *Dîvân*'ı olduğundan bahseder.

Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'i, minhuvât kayıtlarının tenkitli neşir çalışmaları için önemini gösteren güzel bir örnektir. Çünkü eserde pek çok minhuvât kaydı vardır ve bunlar *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'in tenkitli metnini tamamlayıcı/açıklayıcı mahiyettedir. Bu makaleye de kaynak teşkil eden doktora tezimizde hem Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'inin hem de *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'deki minhuvât kayıtlarının tenkitli metni yapılmıştır. Bu notlar, tenkitli metnin hemen sonunda "Minhuvât" başlığı altında verilmiştir.⁴

² Eser, bundan sonra "*Fütûhu'l-Mücâhidîn*" olarak anılacaktır.

³ Lâmiî'nin minhuvât kayıtlarının tamamı için bk. Songül Karaca, "Lâmiî'î Çelebi, *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn* (Nefehâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin", Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019 Rize, 1457-1502.

⁴ Daha önce *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*'nda minhuvât kayıtlarının nasıl neşredilebileceğine dair bir örnek sunulmuştur (Yılmaz 2018: 109, 110). Fakat bu örnek, minhuvât kayıtlarının da tenkitli metninin yapılmasına

Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'inden hareketle minhuvât kayıtlarını içerik ve işlevlerine göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

1.1.Nüşha Farkları Hakkında Bilgi Veren Minhuvât Kayıtları

Lâmiî, çok dikkatli bir müelliftir. Bazı minhuvât kayıtlarından *Nefehâtü'l-Üns*'ün birden fazla nüshasını gördüğü anlaşılmaktadır. Eseri tercüme ederken metinleri karşılaştırarak bir nevi tenkitli metin hazırlamıştır. Bunun izlerini takip edebildiğimiz minhuvât kayıtları şöyledir:

“... *Ve ‘acāyib ittifākātındur ki cemmâller[21] ya'nî deveçiler Medīne-i Resûlde şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem biri biri-y-ile mücādele idüp taş atışdılar. ...*” (Karaca 2019: 258)

Lâmiî'nin metinde “cemmâller” kelimesine düştüğü minhuvât kaydı şöyledir: “*[21] Ba'zı nüshada hammâllar düşmüşdür hâ'-i mühmele-y-ile.*” (Karaca 2019: 1459)

Lâmiî, “cemmâller” kelimesinin bazı nüshalarda “hammâllar” diye geçtiği bilgisini vererek kendisinin cemmâller kelimesini tercih ettiğini göstermiş olmaktadır. Yine eserin aşağıda verilen 127. ve 163. minhuvât kayıtlarına bakıldığında Lâmiî'nin, metin tamiri ve metin tenkidi yaptığı anlaşılmaktadır:

“... *Ve yine Nihāvendî dimişdür ki: Hağ Te'ālā-y-ıla çok kişi otur ve halk ile az. [127]...*” (Karaca 2019: 550)

“*[127] Ya'nî kâmil çokdur, mükemmil azdur demek ola. İbâret-i nüshada “nişinend” düşmüş ihtimâl vardır ki kâtibden sehv vâkı' olmuş ola. “Nişinend ola” ya'nî Hağğ-ıla çok oturan halk-ile az.*” (Karaca 2019: 1475)

“... *Yüsufül-Hüseyn dir ki: Şöyle olmuşam ki sözüm Allāhu Tebāreke ve Te'ālādan gayrı olmaz. [163]...*” (Karaca 2019: 639)

“*[163] Ba'zı nüshada “Sühân-ı men cüz Allāh Te'ālā nemi şevved” düşmüş. Bu tağdırce benüm sözümü Allāh Tebāreke ve Te'ālādan gayrı işitmez demek olur.*” (Karaca 2019: 1481)

Lâmiî, *Nefehâtü'l-Üns*'ü kelime kelime tercüme etmiştir. Sözleri hiç süslememiş, Molla Câmî'nin yazdığı gibi Türkçeye aktarmıştır: “*Evliyanın sözlerini, onların söylediğine en yakın şekilde söylemek, en doğru ifade ediş biçimi olup süslemek maksadyla da olsa sözlerini değiştirmek edebe aykırıdır. Bu nedenle Câmî'nin yazdığı şekle en uygun şekilde eseri tercüme ettiğini bildirir.*” (Karaca 2019: 151)” Verilen örneklerdeki minhuvât kayıtlarına bakıldığında Lâmiî'nin ne kadar dikkatli bir mütercim olduğu anlaşılmakta, tercüme ederken karşılaştığı durum ve tasarrufları ortaya çıkmaktadır. Bu, bize kendi tercihlerini bildirmesinin yanı sıra metin-okuyucu ilişkisinin 16. yüzyıldaki tezahürünü de örneklendiren bir tutumdur.

fırsat vermediği için ve tahkikli neşirle tenkitli metin neşri arasında bazı küçük farklar olduğu için kullanılmamış ve yukarıda bahsedilen şekilde bir yol izlenmiştir

1.2. Sözlük İşlevindeki Minhuvât Kayıtları

Fütûhu'l-Mücâhidîn'deki kısa minhuvât kayıtları, tek cümlelik açıklamalar hâlinde olabilmektedir. Bu tarz kayıtlar daha çok sözlük bilgisi, yer adları gibi açıklamalardır. Sözlük bilgisi; Arapça, Farsça ve Türkçedir. Daha çok Arapça ve Farsça olan bu kayıtların kimisinde hangi eserden alındığı bilgisi (*Kânûnu'l-Lüğa* gibi) bulunmaktadır.

“... *Ve ribka-i tâ'ati boyunlarından çıkarup ħalî'ül-'izâr*[10] *ya'nî yularsuz ibâĥât otlağında otlarlar. ...*” (Karaca 2019: 236)

“[10] *El-'izâr efsârun. Kânûnu'l-Lüğa.*” [İzâr, “yular” demektir. *Kânûnu'l-Lüğa*]” (Karaca 2019: 1458)

“... *On üç yıl Bağdâdda oldı. Ve hergiz Bağdâddan kût yimedi. Anâkiyyeden sevîk*[55] *getürürlerdi, anı yirdi. ...*” (Karaca 2019: 376)

“[55] *Sevîk; Türkce kavuna dirler.*” (Karaca 2019: 1465)

“*Mūsâ bin İmrân Cîrefî, Raĥmetullâhi te'âlâ 'aleyh*[185]” (Karaca 2019: 746)

“[185] *Cîrefî; Kirmân vilâyetinden bir ħaryedür.*” (Karaca 2019: 1483)

İlk örnekte “izâr” kelimesi için bir minhuvât kaydı düşülmüştür. Metin içindeki “ħalî'ül-'izâr” tamlamasını “yani yularsuz” diye açıklamakla birlikte okuyucuya bu tamlamaya verdiği anlamı izah etmek için “izâr” kelimesinin sözlük anlamı verilmiştir. Kelime, Arapça sözlük bilgisi ile sunulmuştur. İkinci örnekte benzer durum Türkçe sözlük bilgisi ile yapılmıştır. Son örnekte ise bir yer adı hakkında bilgi verilmektedir. Bu gibi kayıtlar, daha çok okuyucunun bilemeyebileceği kelime/yerler hakkında açıklama/öğretme amacı taşır. Dolayısıyla bu gibi minhuvât kayıtlarıyla bir müellifin, eseri hangi okuyucuya göre yazdığı hususunda da fikir yürütülebilir.

1.3. Kelimelerin İmlâsı Hakkındaki Minhuvât Kayıtları

Lâmîî, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de geçen yer adlarından bazılarını; okuma hataları ve olası istinsah hatalarına mahal vermemek için hangi harfin hangi harekeyle okunması gerektiğini açık bir şekilde yazmış ve söz konusu yer adlarını tarif etmiştir. Bu duruma aşağıdaki minhuvât kayıtları örnek verilebilir:

“... *Ebû Musâ-ı Debîlî-le*[104] *seferde yoldaş olmuş idi. ...*” (Karaca 2019: 476)

“[104] *Debîl; dâlûñ fetĥasıyla ve bâ ki altında bir noĥtası vardur kesresiyle ki o Remle kûylarından bir ħaryedür.*” (Karaca 2019: 1473)

“*Ebû'l-Ĥaseni'l-Urmevî, Raĥmetullâhi te'âlâ sırrahu* [183]” (Karaca 2019: 701)

“[183] *Urmevî; elfûñ ħammesiyle ve mîmûñ fetĥasıyla, Urmiyyeye mensûbdur. Urmiyye, Âzerbâycân beldelerindendir. Ensâb.*” (Karaca 2019: 1482)

Bu örnekler, bugün bilinen şehir/yer adları olabilir. Fakat minhuvât kayıtları üzerine yapılacak çalışmalar, henüz bilinmeyen pek çok kelime veya konunun o zamanın müellifleri tarafından yapılmış izahını vereceğinden faydalı olacaktır.

1.4. Metni Açıklayıcı Minhuvât Kayıtları

Lâmiî, metne dâhil etmediği fakat metinde geçen konuyu zenginleştirecek, tamamlayabilecek bazı açıklamaları da minhuvât kaydı olarak düşmüştür. Bu açıklamalar bazen konuyla ilgili ilmî açıklamalar olabildiği gibi bazen de Lâmiî'nin kişisel görüşlerini içerebilmektedirler.

“*Ve emmâ Melâmetiyyeye müteşebbih-i mübtîl, [13] zenâdıkadān şol t̄ayifedür ki da'vâ-yı ihlâş iderler. ...*” (Karaca 2019: 239)

“*[13] Ekşeriyâ Rûm torlaqlarınıñ hâlî budur. Eger bunlara Rûsvâ'iyeye ve Harâbâtiyye diyeler, münâsib-rekdür.*” (Karaca 2019: 1458)

Melâmilerin batıl olanlarından bahsedilen yerde Lâmiî böyle bir açıklama yapmıştır. Rum torlaklarını batıl kabul ettiğini ifade eden Lâmiî, onlara Rûsvâiyye ve Harâbâtiyye dense daha münasip olacağını bildirir.

“*Ve yine ol dimişdür ki Harrâzda cüz'ice ağsıklık gerek idi t̄a anuñ kademince kimse yol yürüyebileydi. Vâsîfide daħı cüz'ice zahmet gerek idi. Ve Cüneydde cüz'ice üzlik gerek idi ki ol, 'ilme mensüb idi. [81]||82||83'*” (Karaca 2019: 422)

“*[81] Ya'nî tarikatde üz-rev idi. Sâlikler aña taħammül idemezlerdi. Ya'nî sâlikleri ziyâde mücâhede üzerine tutardı degme bir kimse t̄aħat getirmezdi.*” (Karaca 2019: 1469)

“*[82] 'İbâret-i nüsha heme ħalk u bälend ber Harrâz çün ez-suħen-i ħaķâyıķ gūyed. Ya'nî cümle ħalâyıķ Harrâzuñ üzerine yüküdür ve zahmetdür kaçan ħaķâyıķdan söz söyleye dimekdür. Tamām sözini fehm idemezler.*” (Karaca 2019: 1469)

“*[83] Ya'nî Cüneyd taraf-ı 'ilme ziyâde yapışmış idi. Sâliklerüñ öglenmesine sebeb olurdu.*” (Karaca 2019: 1469)

Yukarıdaki metin, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de Ebû Sa'îd-i Harrâz'dan bahsedilen yerden alınmıştır. 81. minhuvât kaydı, Harrâz'ı takip edebilmek için neden “cüzice aksaklık gerektiği” hususunu açıklamaktadır. Manevi hâllerde Harrâz'ın adımlarını takip edebilmenin zor olduğunu, çünkü Harrâz'ın hızlı bir şekilde yol katettiren bir meşrebi olduğundan bahsedilmektedir. Metinde Vâsîfî ile süluk edecek kişiye “zahmet”in gerektiği hususundan bahsedildikten sonra 82. minhuvât kaydında “zahmet”in Harrâz için ne demek olduğu açıklanmıştır. 83. minhuvât kaydında ise metinde Cüneyd-i Bağdadi hakkında söylenenin ne anlama geldiği açıklanmıştır. Böylece metin, okuyucu için daha anlaşılır hâle getirilmiştir.

Lâmiî, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'e pek çok ilave yapmıştır. Bu ilaveler başı sonu belli olan büyük parçalar hâlinindedir. Ebû Sa'îd-i Harrâz'dan bahsedilen metindeki cümlelere bakıldığında bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat Lâmiî, burada ihtiyaç duyulan açıklamayı metnin içinde değil minhuvât kaydında yaparak Câmî'nin metnini muhafaza etme eğilimi göstermiştir. Ayrıca metni daha anlaşılır kılmıştır. Bizzat kendi referansıylâ böyle bir açıklama yapılması, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

“...Ve ol, evvelde aşhâb-ı re’yden idi. Ya’nî Hanefîyyü'l-mezheb idi.[65] ...”

(Karaca 2019: 391)

“[65] Zîrâ aşhâb-ı Şâfiî, Hanefîlere aşhâbu'r-re’y dirler. Kıyâs ile hüküm ettüğü-
çün. Şâfiîde kıyâs yokdur. Nitekim Hanefîler, Şâfiîlere aşhâbü'z-zâhir
dirler.”(Karaca 2019: 1466)

Fütûhu'l-Mücâhidîn'de Bayezid-i Bistâmî için “o önceleri ashab-ı re’yden idi, yani Hanefî mezhebîndi.” denilmektedir. Lâmiî, bu ifadenin okuyucu için anlaşılamayacağını düşünüp fikhî bir açıklama yapmıştır: “Şâfiîler, Hanefîlere ashab-ı rey derler. Çünkü Hanefîler kıyas ile hükmederler, Şâfiîlerde kıyas yoktur. Hanefîler de Şâfiîlere ashab-ı zâhir derler.” Bu açıklama; okuyucunun, Rey şehrini de akla getirebileceği endişesiyle yapılmış olabilir ki o durumda metnin anlamı, epeyce tahrip olacaktır.

“...Gönüllerine şugl-i ‘Acem dâ‘iyesi düşüp Mevlânâ Tûsî-y-ile ki ‘ulemâ-yı
aşrdan idi, İstanbûldan ‘azîmet-i Horâsân eylemişler[243] ...” (Karaca 2019:
1003)

“[243] Emmâ belki gitmemişlerdür. Ol eşnâda gidüp Kirmânda Hâzret-i
Monlâ-y-ıla buluşmuşlardur.”(Karaca 2019: 1493)

243. minhuvât kaydının düşüldüğü metin, Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'e ilave ettiği Şeyh İlahî'den bahsedilen kısımdan alınmıştır. Şeyh İlahî'nin gönlüne Acem taraflarına gitme isteğinin düşmesinden ve Mevlâna Tûsî ile İstanbul'dan Horasan'a doğru yola çıktıklarından bahsedilir. Lâmiî burada metinde geçen ifadeye aykırı ya da ilave bir görüşte bulunmuştur: “Belki de Şeyh İlahî, Horasan'a varmamıştı, Mevlâna Tûsî ile Kirman'da görüşmüşlerdi.” Bu, Lâmiî'ye ait bir açıklamadır ve konu hakkında net bir bilginin olmaması ya da yola çıkmışlarsa da Horasan'a varmış olduklarına dair bir bilginin olmamasından kaynaklanmış olabilir. Sebebi her ne olursa olsun bu minhuvât kaydı; Lâmiî'nin, ne kadar titiz ve sorgulayıcı bir müellif olduğunu ortaya koymaktadır.

1.5. Referans Mahiyetindeki Minhuvât Kayıt(lar)ı

Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'inde minhuvât kayıtlarının okuyucuyu yönlendiren bir işlevi olduğu görülmüştür. Eserin sadece bir yerinde görülen bu durum, bugünkü “Bu konudan aşağıda bahsedilmiştir.” gibi yönlendirmelerin aynısıdır. Söz konusu minhuvât kaydı şudur:

“...Ve kimi üns ü delâl şâhibidür. Anlarda şîfât-ı berh gâlib olur.[3]...”

(Karaca 2019: 216)

“[3] Kışsa-i Berh bu kitâbuñ nişfindan aşağıda Hâce Muhammed Pârsânüñ
kuddise sıruhu menâkıbında mufaşşal zıkr olunmuşdur. Ve ol araya nazar
olına.”(Karaca 2019: 1457)

Burada Lâmiî, “Berh” hakkında bilgi vermek istemiştir. Fakat gereken açıklamayı Hâce Muhammed Parsa'dan bahsettiği yerde yapmış olduğu için okuyucuyu o kısma yönlendirmiştir. Söz konusu kısım şudur:

“...Ve bir maħalde daħı Berh şîfatını mevhibet nazarıyla anlara kerâmet
itdiler. Ve kışsa-i Berh **Kütü'l-Kulüb**da mezkûrdur. [229]...” (Karaca 2019:
951)

Konuyla ilgili minhuvât kaydı ise şudur:

“**[229] Kûtu'l-Kulûb**da şol maħalde ki müste'nisinde olan maħbûblaruñ idlâlin ya'nî 'izz ü vaķarın beyân eyler. Dimişdür ki Ĥaķ Te'âlâ Mûsâ 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâma emr eyledi ki: Benî İsrâ'îl içinde yedi yıl kaħt olmışdı. Anuñ def'i için Benî İsrâ'îl birle istiskâya çıķa. Pes Mûsâ 'm yitmiş biñ Benî İsrâ'îl birle istiskâya çıķdı. Ĥaķ Te'âlâ, Mûsâya vaħy eyledi ki “Ben bundan bunlaruñ için bu du'âyı niçe kabûl eylerem ki bunları günâhlarınuñ zulmeti kapladı ve sırlarını ĥabâset dutdı. Ve baña ġayrı yaķın üzerine du'â eylerler. Ve mükrimden emîn olurlar. Yüri var benüm bir ħulum vardur Berħ dirler, aña söyle ki du'âya çıķsun.” Pes Mûsâ 'm Benî İsrâ'îlden Berħi teflîş itdi. Kimesne bilmedi. Bir gün Mûsâ 'm yolca giderken gördi ħarşudan bir ħara ħul gelür. Alında eser-i sücuddan toprak var. Ve bir 'abânun içinde ucunu boġazına baġlamış. Pes Mûsâ 'm nür-ı Ĥaķk-ıla anı bildi. Ve andan adını şordı, eyitdi: Adum Berħdür. Mûsâ 'm eyitdi: Bunca gündür ki seni taleb eyledüm. Yüri Ĥaķ Te'âlâdan yağmur taleb eyle. Ol daħı ĥurüc idüp eyitdi ki: Senüñ işlerüñden bu nedür? Ve senüñ ĥükmünde bu nedür? Pes saña ne zâhir oldı? Biñarlaruñ eksildi mi yoksa yillerüñ saña muṭi^c olmaz mı oldı? Yoksa yanuñda olan dükendi mi yoksa günâhkârlara ġazabuñ ziyâde mi oldı? Sen Ġaffâr degül mi idüñ? Ĥaķ idicileri ĥalk itmezden evvel rahmeti yaratduñ ve şefkatle emr itdüñ ki şimdi emrüñe muħâlefet idenlerden mi olduñ yoksa bize mümteni' mi göstermek istersin yoksa fevt ola mı diyü ħorķarsın ki isti'mâl idersin? Vaķtâ kim Berħ bu kelimâti itdi, ġitmedin yağmur gelüp Benî İsrâ'îli işlatdı. Ve ol gün Ĥaķ Te'âlâ şol ħadar otlar bitürdi ki dize çıķdı. Pes Berħ dönüp ġitdi ve Mûsâ 'm aña istiķbâl itdi. Berħ eyitdi: Gördüñ mi yâ Mûsâ Rabbünle niçe çekişdüñ ve baña niçe inşâf eyledi? Mûsâ 'm ol sözden bi-ħuzür olup Berħe ħaşd eyledi. Pes Ĥaķ Sübhânehu Tebâreke ve Te'âlâ Mûsâya 'aleyhi's-selâm vaħy eyledi ki “Be-dürüstî Berħ beni günde üç kerre ġüldürür.” (Karaca 2019: 1489, 1490)

Görüldüğü gibi Lâmiî, uzun bir minhuvât kaydı düşmüştür. Lâmiî, bu minhuvât kaydına eserdeki 2 farklı yerde ihtiyaç duymuştur. Fakat minhuvât kaydını Berħ'in geçtiği ilk yerde değil de ikinci yerde düşmesi, dikkat çekmektedir. Bunun sebebi, Berħ kelimesinin geçtiği ikinci yerde *Kûtu'l-Kulûb*'un da zikredilmesi olabilir. Nitekim Lâmiî, bu konudaki minhuvât kaydını *Kûtu'l-Kulûb*'u kaynak göstererek vermiştir.

Buradan anlaşılmalıdır ki modern dipnot gösterme yöntem/amaçları, 16.yy. başları için de geçerliydi.

1.6. Karşılaştırmalı Minhuvât Kayıtları

Minhuvât kayıtları, eserde bahsedilen bir konuyu bazen destekleyen bazen de reddeden mahiyette olabilmektedir. Bu, genelde başka metinler kaynak gösterilerek yapılmaktadır. Böylece bir konu hakkında bilgi verirken o konu hakkındaki diğer görüşleri de okuyucuya sunup daha tarafsız bir tutum sergilenebilmektedir. Hızır ve İlyas hakkındaki bir bahiste *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de geçen metin ve ilgili minhuvât kaydı şöyledir:

“...Ve her zamân Hızır ve İlyâs ‘aleyhumâ’s-selâm halâyıķı şer’at-i Muştafavîye da’vet iderler. Ve her kim İlyâs u Hızruñ ‘aleyhumâ’s-selâm vücûdına inkâr ider, gâyet ceahlindendir. Ve her kim nübüvvetine inkâr eyler, hatm-i nübüvvet nakzından ihtirâz idüp kılet-i ‘aqlındandır. [17]...” (Karaca 2019: 253, 254)

“[17] Bu söz Şeyh ‘Abdü’l-rezzâķ Kâşinûñ **İştlâhât**da didüķi kelâmı redde işâretdür. Ve anda dimişdür ki “Hızır, şfât-ı baştdan ve İlyâs, şfât-ı kabzdan kinâyetdür.” Ve Şeyh Sadre’l-dîn Konevî rahimehu’llâh **Tabşratü’l-Mübtedî ve Tezkiretü’l-Müntehide** dedigüne reddür ki dimişdür ki: Hızır, ‘âlem-i mişâldedir.” (Karaca 2019: 1458, 1459)

Yukarıda verilen metin, Hızır ve İlyas’ın bu dünyada var olduķu anlamına gelmektedir. Fakat metne ilave edilen 17. minhuvât kaydında onların varlıklarını mecaz olarak düşünmek gerektiğine dair açıklama yapan eserlerden alıntı yapılmıştır.

“...Atası Bağşürdandır ki Herât-ıla Merv ortasında bir şehrdür. Ve anuñ mevlûd u menşe’i Bağdâd-ıdır. [87]...” (Karaca 2019: 429)

“[87] **Kitābu Menākıbu’l-Ebrâr**da eydür “Nürî Bağdâdiyyü’l-mevlûd ve’l-menşe’ ve Horāsāniyyü’l-aşldur. ...” (Karaca 2019: 1470)

Yukarıdaki metin Ebu’l-Hüseyn Nurî’nin künyesi hakkında bilgi verilen yerden alınmıştır. Doğduķu yerin Bağdat olduķu bilgisini verdikten sonra Lâmiî, bir minhuvât kaydı düşmüştür. İbnü’l-Hâmis’in **Menākıbu’l-Ebrâr**’ından alıntı yapılarak oluşturulan minhuvât kaydında Nurî’nin Bağdatlı oluşuna ilaveten Horasan asıllı olduķu bilgisi bulunmaktadır. Böylece Lâmiî, Hızır ve İlyas konusunda görüldüķü gibi bir konu hakkında sahip olduķu tüm birikimi okuyucuyla paylaşan, eksik veya hatalı anlaşılmaya mahal vermeyen çok dikkatli/titiz bir müellif olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.7. Sosyal Hayat Hakkında Bilgi Veren Minhuvât Kayıtları

Lâmiî, **Fütûhu’l-Mücâhidîn**’de sufilerin hayatları hakkında bilgi verirken gündelik hayattan aktarımlar da yapar. Böylece hakkında bilgi verilen sufilerin zamanına ait mesleklerin yanı sıra sofrâ ve giyim kuşâm gibi sosyal hayata ait unsurlar hakkında da bilgi verilmektedir. Bu konulardan sofrâ ve giyim kuşâma dair açıklamalar ise genellikle minhuvât kayıtlarında yapılmıştır. Bu nedenle sosyal hayat hakkında bilgi veren minhuvât kayıtlarını sofrâ ve giyim kuşâm başlıkları halinde iki alt başlığa ayırdık. Fakat sosyal hayata dair olan minhuvât kayıtları sadece bu iki konudan ibaret değildir. Mesela **Fütûhu’l-Mücâhidîn**’in mukaddime kısmında Melamilerden bahsedilirken diğer sufi tiplerinde olduķu gibi onların da gerçeķi ve sahtesinin özellikleri anlatılmaktadır. Sahte Melamilerin anlatıldıķı yere Lâmiî şöyle bir minhuvât kaydı düşmüştür.

“Ve emmâ Melâmetiyyeye müteşebbih-i mübtil, [13] zenâdıķadan şol tayıfedür ki da’vâ-yı ihlâş iderler. Ve izhâr-ı fişk u fücürda mübâlağa gösterürler ve dirler ki bizüm bu işlerden murâdumuz melâmet-i halk ve işkât-ı nazar-ı merdümüdür. ...” (Karaca 2019: 239)

[13] **Eķşeriyyâ Rûm torlaķlarınıñ hâlî budur. Eger bunlara Rûsvâ’iyye ve Harâbâtiyye diyeler, münâsib-rekdür.**” (Karaca 2019: 1458)

Burada görüldüğü üzere Lâmiî, Anadolu'daki torlaklar hakkında görüş beyan etmekte ve onların Melamilîğinin sahte olduğunu, kendi yanlış işlerine Melamilîği perde yaptıklarından bahsetmektedir. Kendi dönemi için gerekli gördüğü bu görüşünü metne ilave etmeyip derkenarda okuyucuya sunmuştur.

1.7.1. Sofra

Fütûhu'l-Mücâhidîn'deki minhuvât kayıtlarında sofra ve yiyeceklere dair 3 minhuvât kaydı tespit edilmiştir:

"Tür-ı Sînâ başında üstâdı Ebû'l-Hasen-i Zerînuñ yanında bir ħarnûb ağacı altındadır. [99]" (Karaca 2019: 452)

"[99] Ħarnûb kiçiboynuzı didükleri mîvedür." (Karaca 2019: 1473)

"...Tîh-i Benî İsrâ'ilde ya'nî Benî İsrâ'îl ser-gerdân oldukları şahrâda nân-perzede/[165] ve bâklâ arzûsı düşdi. ..." (Karaca 2019: 643)

"[165] Nân-perzede bir nev' etmekdür. Kuş yeleklerin cem' iderler. Dağı anuñla ol etmegüñ yüzün ignelerler. Ħorâsânda çok olur ve diyâr-ı Rümde ignelü bir tarağla iderler." (Karaca 2019: 1481)

Birinci örnek, sözlük mahiyetindedir. Harnûb kelimesinin anlamı Türkçe olarak verilmiştir. İkinci örnek, sofra kültürü açısından dikkat çekicidir. "Nân-perzede" kelimesinin açıklandığı bu minhuvât kaydında Lâmiî, bu ekmeğin nasıl bir ekmek olduğu ve hangi bölgelerde bulunduğu hakkında bilgi verir. Verdiği bilgiye göre nânperzede, yan yana getirilip ince uçlu bir tarak gibi işlev görebilen kuş kanatlarıyla ekmek hamurunun üstü iğnelenerek pişirilen ekmektir. Horasan'da çok olur. Anadolu'da bu iğneleme işi bir çeşit tarakla yapılır. Sofra hakkındaki üçüncü örnek de şöyledir:

"...Öñüme etmek üsküreyle kâme/[213] getürdi ya'nî bir ekşice nesne getürdi. ..." (Karaca 2019: 853)

"[213] Kâme dirler her nesneyi ki ekşideler, Arablar ta'rib idüp kâmiñ dirler. Egerçi kim kıyâs-ı cîm-ile kâmic demek idi. Âb-ı kâme meşhûrdur. Süfrelerde dağı götürürler. Hoşş'âr bir mayhoş şudur ki niçe müddet etmegi ısladurlar ve terbiyet iderler. Anuñ şuyına kâme dirler." (Karaca 2019: 1486)

Üçüncü örnek, Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de sıkça kullandığı bir üslup içerir. Lâmiî, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de bilin(e)meyen bir kelimeyi cümle akışını bozmadan, parantez açar gibi "ya'nî..." diyerek açıklar. Fakat birçok kez "ya'nî" deyip açıkladığı kelimeyi minhuvât kaydında ayrıca belirtir, izah eder. *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de "Öñüme ekmek ve toprak bir kabın içinde ekşice bir şey getirdi." anlamına gelen metindeki "kâme" kelimesine minhuvât kaydı düşerek bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamaya göre kâme, ekmeklerin ıslatılıp mayhoş bir tat almasını sağlayan bir çeşit sudur. Bazen ekmek ve kâme suyu sofraya ayrı ayrı gelir bazen de kâme suyu ekmeğe karıştırılmış şekilde gelir. Araplar buna kâmiñ veya kâmic derler.

1.7.2. Giyim Kuşam

Fütûhu'l-Mücâhidîn'de kişilerin giydiği bazı kıyafet ve kumaş adları geçmektedir. Lâmiî yine bunlar içerisinde bilin(e)meyenleri minhuvât kaydında açıklamıştır. Bunlar daha çok sözlük bilgisi mahiyetindedir.

“... *Ķabā-y-ıla*[54] *bürürdi sipāhîler gibi. ...*” (Karaca 2019: 376)

“[54] *Ķabā; fāhîr libās*” (Karaca 2019: 1464)

“... *Bir vaktde mescid-i reyde pāytābe ya'nî ayağına bir dolak taleb itdi. Bir kimesne andan yaña bir kıymetî debîkî*[70] *atuvirdi. Ya'nî bir nāzûk ħarîr-i Mısrî ihsân eyledi. ...*” (Karaca 2019: 415)

“[70] *Tekmiletü's-Şihāh*da eydür; *Debîk; fetĥ-i dāl-ile ve kesr-i bā-y-ile arz-ı Mısrda, Ķas ile Ğaramî ortasında bir kaşabanuñ adıdır. Nāzûk ince ħarîr kumāşları olur. Aña mensûb olan kumāşa debîkî dirler.*” (Karaca 2019: 1468)

“... *Ve ol ya'nî Şeh Şücā; kabā-y-ıla yürürdi daĥı ŧevket-ile; Fergānî ve Nürî ve Sîrvānî ve Ħîrî taylesān-ıla yürürlerdi.* [97]...” (Karaca 2019: 442)

“[97] *Taylesān ŧol ridāya dirler ki anuñla 'Arablar dülbendlerin örterler. Ve bir ucıyla gāh olur yüzlerini örterler ve gāh bir ucın omuzundan aşurı üzerine atarlar.*” (Karaca 2019: 1473)

Birinci örnek, kabânın gösterişli kumaş anlamına geldiği bilgisini vermektedir. Sözlük bilgisi gibidir. İkinci örnekte *debîkî* adlı bir kumaştan bahsedilmektedir. Buna göre *Debîk*; Mısır'da, *Kas* ile *Garamî* arasında bir kasabadır. Burada ipekten yapılan bir kumaş çeşidi vardır. Bu kumaşa *debîkî* denilmektedir. Üçüncü örnekte ise *taylesânın* Araplar tarafından nasıl kullanıldığını açıklar. Buna göre yüzlerini örtmek için kullandıkları gibi bir ucunu omuzlarından aşağı sarkıtarak da kullandıklarından bahsedilir.

1.8. Literatüre Katkı Sağlayabilecek Minhuvât Kayıt(lar)ı

Minhuvât kayıtlarının içeriklerinin herhangi bir sınırlamadan uzak oluşu, okuyucular ve günümüz araştırmacıları için hazine değerindedir. Çünkü herhangi bir yere iliştirilmiş herhangi bir not, tarihin bir bilinmezine ışık tutabilir. Bunlardan biri Lâmiî'nin 298. minhuvât kayıdır. Âşık Paşa'dan (öl. 1332) bahsedilen yere düşülen bu minhuvât kaydında Lâmiî, Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'den (öl.1358'den sonra) şöyle bahsetmektedir:

“... *Hemān ma'ârif-nāmelerine ki 'Âşık Paşa Dîvânı dimeg-ile ma'rûfdur nazar itmek anuñ aĥvāline vukûfda kâfidür. Ve'l-ĥāşıl ol bir kitābdur ki etvār-ı sülûkda anuñ nazîri yoĥdur.* [298]” (Karaca 2019: 1417)

“[298] *'Âşık Paşa gibi oĥlu Elvān Çelebi daĥı ehl-i irtān idi. Ve 'âşık-meşreb idi. Ve anuñ daĥı ma'ârifî ve Dîvânı vardır, meşhûr u maĥbûldür.*

Beyt:

İy evliyā-yı Ħaĥ ĥaĥkı Ħaĥdan cüdā diyen

Ħaĥdan utanmadın bu sözi mutlakā diyen

Ol Ħaĥ diyü turur beni bunlardan isteñüz

Ol ben ben ol-venin didi ol ben Ħudā diyen

*Elvân sen evliyâyı hâkîkat-i Hâk oldu bil
Söz Hâk diyendedür hîc anlamaz hatâ diyen*

Diger:

Evlîyânun kulları çok eñ kemi Elvândur

Kemteridür kemteridür kemterinün kemteri” (Karaca 2019: 1501, 1502)

Elvan Çelebi'nin bir *Divan*'ı olduğuna dair kayıtların var olduğundan bahsedilmektedir fakat bu esere henüz ulaşamamıştır. Esere henüz ulaşamadığı için de bu bilgiye “zayıf” nazarıyla bakılmaktadır (Köksal 2005: 475). Açıkçası Lâmiî gibi bir müellifin böyle bir ifade kaydetmesi, kanaatimizce Elvan Çelebi'nin bir *Divan*'ı olduğu fikrini güçlendirmektedir. Zira Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye* dışındaki şiirlerini mecmua gibi kaynaklardan derleyip toparlayarak yayımlayan M. Fatih Köksal, 9 şiir tespit etmiştir (Köksal 2005: 479-491). Bunların biri *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'de bulunmaktadır (Erünsal ve Ocak 2014: 248-252). “Evlîyânun kulları çok en kemi Elvândur/Kemteridür kemteridür kemterinün kemteri” beytinin olduğu şiir, Köksal'ın neşrinde bulunmaktadır (Köksal 2005: 491). Fakat Lâmiî'nin ondan önce aktardığı 3 beyitlik diğer şiir, Köksal'ın neşrettiği şiirler arasında yoktur. Bu bilgiler ışığında sadece mecmualarda 9 şiiri olan bir şair hakkında, dikkatli bir müellif tarafından *Divan*'ı olduğuna dair verilen bilgiyi de göz önünde bulundurursak; Elvan Çelebi'nin *divan* sahibi olduğu düşüncesi güçlenmiş olur.

Müellifin Kendisi ve Başkaları Hakkında Bilgi Verdiği Minhuvât Kayıtları

Fütûhu'l-Mücâhidîn'deki minhuvât kayıtlarının en özel yanı, Lâmiî'nin; kendisi, çağdaşları ve Bursa ilgili de bilgi vermesidir. Bu kayıtlar sayesinde yaşadığı dönemi Lâmiî'den dinlemek mümkün olabilmektedir.

*“Şeyhü'l-İslâm eyitdi: Kimse anı taleb-ile bulmaz emmâ anı yine tâlib bulur.
Ve mādâm ki anı bulmaz, taleb eylemez. [84]”* (Karaca 2019: 423)

*“[84] Bu fakîrün sened-i saâdetümüz olan Ahmed Buhârî-i Naşîbendî
Hazretleri kıddesa'llâhu te'âlâ sırrahu dâyim meclis-i şerîflerinde
buyururlardı ki: Her sekirden tuşın tutmaz lâkin tuşını dahî sekirden tutar.”*
(Karaca 2019: 1470)

Bu metin, *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'de Ebû Saîd-i Harrâz'dan bahsedilen kısımdan alınmıştır. Metinde Şeyhülislam olarak zikredilen Herevî'den “Aramakla bulunmaz fakat bulanlar, arayanlardır.” diye nakledilen sözün olduğu yere Lâmiî, bir minhuvât kaydı düşmüştür. Ahmed Buhârî'nin kendi şeyhi (sened-i saadeti) olduğunu belirttiği bu kayıтта ondan bir de söz nakletmiştir. Bu söz “Her kuşak, beli tutmaz; fakat beli tutan, kuşaktır.” anlamına gelmektedir. Aralarında benzerlik olduğunu düşündüğü bu sözü naklederek kendi döneminin şifahi kültürünü yazıya geçirmiştir.

“Emîr Seyyid el-Buhârî, Kıddesa'llâhu te'âlâ sırrahu [248]” (Karaca 2019: 1011)

“**[248]** Bunlar Burūsada yatan Seyyid Buḥārī Ḥazretleri degüldür. Anlaruñ ism-i şerîfleri Muḥammeddür. Anlar Hicretüñ sekiz yüz otuz üçinde vefât eylemişlerdür. Nitekim dimişlerdür:

İntikâl-i Emîr Sultân oldı

Târîḥ intikâl-i Emîr

Emmâ sened-i sa’âdetümüz olan Seyyid Aḥmed Buḥārī Ḥazretlerinüñ mübârek ağızlarından işitdüm ki buyurdılar: Bizümle Seyyid Muḥammed Buḥārī ortasında nisbet gâyetde qarîbdür.” (Karaca 2019: 1494)

Yukarıdaki metin, *Fütûhu’l-Mücâhidîn*’de Lâmiî’nin şeyhi Emir Ahmed Buharî’den bahsedilen kısımdaki başlıktır. Lâmiî, Bursa’da medfun Emir Sultan ile karıştırılabilir diye şeyhinden bahsettiği yere bir minhuvât kaydı düşmüştür. 248. minhuvât kaydı olan bu örnekte durumu gayet net bir şekilde açıklamıştır: “Bunlar (Emir Seyyid Buhari), Bursa’da medfun Emir Sultan değildir. Onun ismi Muhammed’dir ve o Hicretin 833’ünde (M. 1429) vefat etmiştir. Nitekim onun vefatına ‘İntikâl-i Emîr Sultân oldı/Târîḥ intikâl-i Emîr’ diye tarih düşürülmüştür. Ama sened-i saadetimiz olan Seyyid Ahmed Buhari’nin mübarek ağzından işittim ki: Bizimle Emir Sultan arasındaki münasebet gayet yakındır.” Böylece farklı kişiler de olsalar aslında Emir Sultan ile mana bakımından birbirine yakın kişiler oldukları Lâmiî tarafından ifade edilmektedir.

*“Ve Sultân Muḥammed bin Murâd Ḥân Ğâzî raḥimehu’llâhu te’âlâ Kostantiniyye fethi-çün üzerine düşicek Aḳ Şeyḥ ve Aḳbıyık**[296]** ve Ḥ’oca Paşa Ḥazretleri raḥimehu’llâhu te’âlâ gazâya bile gitmişler-idi.”* (Karaca 2019: 1411)

*“**[296]** Aḳbıyık el-Meczûb raḥimehu’llâhu te’âlâ*

Ḥâcî Bayram Ḥazretlerinüñ dervîşlerindendir. Qabr-i müteberrekleri Burūsada Şarrâf Medresesi muḳâbilesindedür. Başları ‘uryân saçları t̄arumâr ḥırḳayla yürürlerdi. Keşf ü kerâmât ehli idi. Ekşer sülûk üzerine idi. Ve dervîşlere dâyim süfresi ve nefis ta’âmları çıkardı. Bu ḥaḳîr anlaruñ ulu oğullarını vâlidüm yanında gördüm. Vâlidüm merḥûm eyitdi: Kisvetinde ve şüretinde ataları Aḳbıyıka tamâm müşâbihdür. Başlarında ekşer yirinde saçı yog-ıdı.” (Karaca 2019: 1501)

Fütûhu’l-Mücâhidîn’de Akşemseddin’den bahsedilen kısımdan alınan yukarıdaki metinde Fatih Sultan Mehmet’in; Akşemseddin, Akbıyık ve Sinan Paşa ile gazaya gittiğinden bahsedilmektedir. Lâmiî burada önce Akbıyık hakkında bilgi vermiş, ardından Akbıyık’ın büyük oğlu ile tanıştığını söylemiş ve onu tarif etmiştir. Bu minhuvât kaydı, Lâmiî’nin babasının da Akbıyık Meczub’u gördüğünü kanıtlamaktadır.

Sonuç

Görüldüğü gibi Lâmiî, eserini çok dikkatli ve titiz bir şekilde inşa etmiştir. Telif-tercüme bir eser olan *Fütûhu'l-Mücâhidîn* hem Anadolu'daki Türkçe sufi tabakat geleneğini inşa eden eserlerin başlangıcı olması hasebiyle hem de minhuvât kayıtlarındaki çeşitlilik ve zenginlik nedeniyle önemli bir eserdir. Lâmiî'nin bu eseri, bize minhuvât kayıtlarının içeriğine dair bir bakış açısı sunmuştur. Buna göre minhuvât kayıtları; nüsha farkları, kullanılan kelimeler, imlâ ve ifade meseleleri, metin tamir ve tenkidi, sofrâ ve giyim kuşam kültürü gibi unsurların yanında müellifin kendisi, başka önemli şahsiyetler ve yaşadığı şehir hakkında da literatüre kıymetli katkılar sağlayan notlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, minhuvât kayıtlarının mahiyeti hakkında yapıldığı bilinen ilk tasniftir. Fakat şüphesiz bu kayıtların mahiyeti bu tasnifle sınırlı değildir.

Lâmiî'nin *Fütûhu'l-Mücâhidîn*'inden hareketle hazırlanan bu makalede yazma eserlerin derkenarlarındaki müellife ait minhuvât kayıtlarının, metni veya müellifin yaşadığı dönemi ne kadar zenginleştirebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre minhuvât kayıtları olan eserlerin tenkitli metni yapılırken bu kayıtların da tenkidinin yapılması ve tenkitli metne ilave edilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Ece, Selami. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Erünsal, İsmail E. ve Ahmet Yaşar Ocak. (2014). *Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gacek, Adam. (2017). *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Karaca, Songül. (2019). “Lâmi’î Çelebi, Fütûhu’l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi’l-Müşâhidîn (Nefehâtü’l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin”. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, M. Fatih. (2005). “Elvan Çelebi’nin Şiirleri ve Şairliği”. *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları. ss. 473-493.
- Özen, Şükrü. (2008). “Metin Tenkidi Üzerine Bazı Tespitler ve Öneriler”. Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantıları 2. (İstanbul: 19-20 Nisan 2008) 445-470, erişim 18.07.2020. [http://isamveri.org/pdfdrq/D192271/2009/2009_OZENS2.pdf]
- Şimşek, Murat ve Samar, Mahmut (2018). “Elyazması Eserlere Dibâce ve Tahkikte Süreli Yayıncılık: *Mecelletü Ma’hedi’l-Mahtûâtü’l-‘Arabiyye*”. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*. ss. 121-186.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. (1997). “Haşiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. c. 16, İstanbul: TDV Yayınları. ss. 419-422.
- Yılmaz, Okan Kadir. (2018). *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*. İstanbul: İSAM Yayınları.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
DERGİ EDİTÖRLÜĞÜNE

Konu: Etik Beyan / İzin Belgesi (Tezden üretilen makale için)

Derginizin 2021 yılı 71. sayısında yayımlanmak üzere kabul edilen “Minhuvât Kayıtlarının Tenkitli Metin Neşirleri İçin Önemi: *Fütûhu'l-Mücâhidîn* Örneği” adlı çalışma danışmanlığımı Prof. Dr. Hasan Ali ESİR'in yaptığı Songül KARACA tarafından Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir. (YÖK Tez No: 608533/2019)

Çalışmanın etik açıdan bir sorun teşkil etmediğini beyan ederek, rızamız ve bilgimiz dâhilinde ilgili sayıda yayımlanmasını arz ederiz.

13.05.2021

Dr. Songül Karaca

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Yazar

Prof. Dr. Hasan Ali ESİR

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Danışman

Etik Beyan / İzin Belgesi